

Qlobal su böhranı

Yer səthinin 70 faizini təşkil edən su dünyanı həm daşqın, həm də quraqlıqla sınaqır

Planetimizin həyat beşiyi olan dünya okeanı milyard tondan çox su tutur. Bu gün dünya okeanında fəlakətlərə və itkiyələrə səbəb ola biləcək bir çox təhlükələr mövcuddur. Buna görə də onun xilas Şotlandiyanın Qlazqo şəhərində başa çatmış "COP 26" Forumunda mərkəzi mövzulardan birinə çevrilmişdi.

Torpağın bütün səthinin 70,8 faizi suyun payına düşür. Su səthinin sahəsi 361,26 milyon kvadrat kilometrdir. Sahəsi üzrə ən iri Sakit okean (46,6 faiz) hesab olunur və buraya dünyanın su ehtiyatlarının yarısından çoxu daxildir. Daha kiçik ölçülüləri Atlantik (23,5 faiz), Hind (19,5 faiz) və rəsmən yeni tanınan Cənub (6,1 faiz) okeanlarıdır.

Dünya okeanı əsas qida mənbələrindən biridir. Bundan başqa, okean dərinliklərindən neft və təbii qaz çıxarılır.

Niyə dünya okeanı həyatın beşiyi adlanır? Planetdə həyatın emələ gəlməsi ilə bağlı mövcud nəzəriyyəyə görə, ilk canlılar okeanda ən sadə elementlərdən yaranıb. Bu gün dünya okeanı 160 mindən çox heyvan növü və təxminən 10 min növ yosunlara ev olaraq qalır.

Dünya okeanı üçün təhlükələr

Son illər planetin su ehtiyatlarının çirklənməsi, habelə su florasının və faunasının tükənməsi əsas problemlərə çevrilib. İnsanlar duzlu okean suyu içməyələr də, okeanın bir çox bioresurslarından istifadə edirlər. Dövrüyyə prosesi nəticəsində yağıntı şəklində çirklənmiş sular şirin su mənbələrinə düşür.

Dünya okeanına əsas problemləri onun biomüxtəlifliyinə ciddi təhlükə olan plastik və digər zibillə çirklənmə yaradır. Bu gün okeanlarda bütöv zibil adaları var. Dünya okeanının insan tərəfindən çirklənməsindən su florası, faunası və insanın özü əziyyət çəkir. Digər ciddi problem iqlim dəyişməsi ilə bağlıdır. "National Geographic"-in araşdırmasında göstərilirdiyi kimi, qlobal istiləşmə dünya okeanı və planet üçün böyük təhlükə yaradır. Bu, buzlaqların eriməsinə səbəb olur ki, nəticədə şoranlıq səviyyəsinin dəyişməsinə və qlobal miqyasda okeanın səviyyəsinin yüksəlməsinə gətirib çıxarır. Bu, yalnız sahilyanı şəhərləri su basması ilə deyil, həm də yuva və yumurtlama yerlərinin məhv edilməsi ilə təhdid edilir, yüzlərlə əhəmiyyətli növlərin təbii balansını pozur.

Su təhlükəsizlik üçün ən vacib amildir

Etibarlı və kifayət qədər su mənbələrinə əlçatanlıq adətən əsas hüquq kimi qəbul edilir. Beynəlxalq Bankın qiymətləndirmələrinə görə, bir milyardan çox insan təmiz sudan məhrumdur, dünya əhalisinin 40 faizi su qıtlığı yaşayır, üç milyard insan isə antisaniitariya şəraitində həyat sürür. Yolu-xucu xəstəliklərin təxminən 80 faizi su vasitəsilə ötürülür və hər il milyonlarla uşağın həyatını alır.

Dünyada suya tələbat daim artır. Əhalinin içməli və texniki su ilə təmin olunma dərəcəsi iqtisadi və sosial inkişaf məsələlərinə təsir göstərir. Su ehtiyatları artıq kifayət olmadığı hallarda, insanların miqyasına, quraqlıq və daşqınlara, digər hallarda isə vəsaitlərin itirilməsi nəticəsində əhalinin yoxsullaşmasına səbəb olur.

Dünyanın bir sıra regionlarında su çatışmazlığı tez-tez münaqişələrin dərinləşməsinə amilinə və ya onların başvermə səbəbinə xidmət edir. Bu hal ötən onillikdə Afrika, Cənubi Asiya və Latin Amerikasında başlanan vətəndaş müharibələrinin əksəriyyətinə səbəb olan münaqişələrin ümumi səbəbi kimi müəyyən edilib.

Iqlim dəyişikliyi nəticəsində su çatışmazlığından əziyyət çəkən insanların sayının kəskin bir sığrayışı gözlənilir ki, bu da əhalinin artması və suya olan tələbatda problemin yaranması deməkdir. Lakin alimlərin və ekspertlərin məlumatına görə, idarəetmə, monitoring, proqnozlaşdırma və erkən xəbərdarlıq sahəsində fəaliyyət qeyri-qənaətbəxş aparılır və fraqmentar xarakter daşıyır, həmçinin qlobal miqyasda iqlimin maliyyələşdirilməsi üçün kifayət qədər səy göstərilir.

"2021-ci ildə iqlim xidmətinin vəziyyəti: su ehtiyatları" adlı məruzədə su resurslarının birgə idarəçiliyinin, su ehtiyatları və iqlim sahəsində siyasətin kompleks tədbirlərinin və davamlı inkişaf sahəsində bütün beynəlxalq məqsədlərin əsasını təşkil edən bu qiymətli əmtəyə investisiyaların artırılmasının, iqlim dəyişikliyinə adaptasiyanın və fəlakət riskinin azaldılması üçün təcili tədbirlərin görülməsinin zəruriliyi vurğulanır.

Su ilə bağlı təhlükələr

Ümumdünya Meteoroloji Təşkilatının Baş katibi, professor Petteri Taalas deyir: "Temperaturun artması qlobal və regional səviyyədə yağıntılardan xarakterindəki dəyişikliklərə gətirib çıxarır ki, bu da yağıntının düşməsi və kənd təsərrüfatı məhsullərinin əvəzlənməsi rejiminin dəyişməsinə səbəb olur və ərzaq təhlükəsizliyinə, insanların sağlamlığına və rifahına ciddi təsir göstərir".

Ötən il su ilə bağlı ekstremal hadisələr davam edib. Asiyada leysan yağışlar Yaponiya, Çin, İndoneziya, Nepal, Pakistan və Hindistanda böyük daşqınlar yaranıb. Milyonlarla insan evlərini tərk etmə məcburiyyətində qalıb, yüzlərlə insan həlak olub. Lakin daşqınlar təkə inkişaf etməkdə olan ölkələrdə ciddi dağıntılara gətirib çıxarmayıb, Avropada təbii fəlakətlər yüzlərlə ölüm və genişmiqyaslı ziyan səbəb olub. Su çatışmazlığı bir çox ölkələr, xüsusilə də Afrika üçün ciddi narahatlığın əsas səbəblərindən biri olaraq qalır. İki milyardan çox insan su çatışmazlığı olan ölkələrdə yaşayır və təhlükəsiz içməli suya və sanitariya vasitələrinə çıxış imkanlarının olmamasından əziyyət çəkir. "Biz su böhranının bizim üzərimizə düşdüyünü dərk etməliyik", - deyər professor Taalas bildirib.

BMT-nin hesabatına görə, hazırda 3,6 milyard insan ildə ən azı bir ay ərzində sudan kifayət qədər istifadə edə bilmir. Gözlənilir ki, 2050-ci ilə qədər bu rəqəm beş milyard nəfərdən çox olacaq.

Son 20 ildə qurunun su ehtiyatları - torpaq səthində və yeraltı səth zonasında, o cümlədən torpaq nəmliyi, qar və buzun bütün su ehtiyatlarının miqdarı ildə 1 sm sürətlə azalıb. Ən böyük itkilər Antarktida və Qrenlandiyada baş verib. 2000-ci ildən etibarən daşqınlarla bağlı fəlakətlərin sayı əvvəlki iki onilliklə müqayisədə 134 faiz artıb. Eyni dövrdə quraqlığın miqdarı və müddəti də 29 faiz çoxalıb.

Su resurslarının kompleks idarəedilməsi

Qlazqo sammitində dəfələrlə vurğulanı ki, su resurslarının

kompleks idarəedilməsi uzunmüddətli sosial, iqtisadi və ekoloji rifaha nail olmaq üçün böyük əhəmiyyət kəsb edir. Lakin bəzi uğurlara baxmayaraq, 107 ölkə hələ də 2030-cu ilə qədər su ehtiyatlarının davamlı idarəedilməsi məqsədinə nail olmaq iqtidarında deyil.

75 ölkə onlarda su ehtiyatlarından istifadənin orta səviyyədə aşağı və ya çox aşağı səviyyədə olduğunu bildirib. Qlobal məqsədlərə nail olmaq üçün 2030-cu ilə hazırkı tərəqqi tempələrini nəzərə almaq lazımdır.

Ümidverici xəbər ondan ibarətdir ki, ölkələr vəziyyəti yaxşılaşdırmaq əzmindədirlər. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının iqlim dəyişikliyinə dair Çərçivə Konvensiyasına əsasən, su və ərzaq milli səviyyədə müəyyən edilən, Paris Sazişində yer alan iki ən prioritet məsələdir və sammitdə ölkələr su ehtiyatları üçün iqlim xidmətinin gücləndirilməsinin zəruriliyini vurğulayıblar.

Arzular və realıq

Su ilə bağlı fəlakətlərin sayının azaldılması və su ehtiyatlarının idarə olunması üçün su ehtiyatları və kompleks erkən xəbərdarlıq sistemləri, eləcə də davamlı investisiyalara ehtiyac var. Hələlik bu sahələrdə kifayət qədər səy göstərilmir.

Milli meteoroloji və hidroloji xidmətlərin təxminən 60 faizi - dövlət orqanları, əhali və özəl sektor üçün əsas hidroloji informasiya və xidmət göstərilməsinə səlahiyyət verilmiş milli dövlət müəssisələri su ehtiyatları sahəsində iqlim xidmətinin göstərilməsi üçün zəruri olan imkanlara malik deyil.

Tövsiyələr

BMT-nin hesabatında deyilir ki, "Qlobal su böhranına qarşı mübarizə tədbirləri vacibdir. Bu gün su əhalinin artması, kənd təsərrüfatı və sənayenin artan tələbatı, eləcə də iqlim dəyişikliyinə nəticələrinin ağırlaşması səbəbindən ciddi təhlükə altındadır".

Məruzədə bütün dünyada su ehtiyatları sahəsində iqlim xidmətinin təbiiqinin təkmilləşdirilməsi və səmərəliliyinin artırılması üzrə strateji tövsiyələr hazırlanıb. Xüsusilə qeyd olunur ki, əgər planetdə temperaturun 1,5 dərəcədən yuxarı artmasının qarşısı alınsa, o zaman şirin su çatışmazlığı problemini ikiqat azaltmaq olar. Həmçinin vurğulanır ki, davamlı su təchizatı və sanitariya hər il 360 mindən çox yeni doğulmuş uşağın ölümünün qarşısını ala bilər.

BMT-nin proqnozlarına görə, 2050-ci ilə qədər 5,7 milyardadək adam ildə azı bir ay şirin su çatışmazlığı hiss edəcək. 2040-cı ilə qədər isə qlobal su tələbatı 50 faizdən çox ola bilər. Təşkilat su daşqınları və quraqlıqla mübarizə aparmağa, daha çox insan üçün suya əlçatanlığın artırılmasına, çirklənmə səviyyəsinin və istixana qazlarının həcminin azaldılmasına və iqlim dəyişikliyinə qarşı mübarizə aparmağa imkan verəcək suyun "düzgün istifadəsinə" çağırır.

Ölkəmizdə də şirin suya tələbat artacaq

Ölkəmizin bir çox regionlarında şirin suya olan tələbat lazımı səviyyədə ödənilmir. Prezident İlham Əliyevin 2020-ci il 27 iyul tarixli 2178 nömrəli "Su ehtiyatlarından səmərəli istifadənin təmin edilməsi ilə bağlı əlavə tədbirlər haqqında" sərəncamı və bu sərəncamla təsdiq edilmiş "Su ehtiyatlarından səmərəli istifadənin təmin edilməsinə dair 2020-2022-ci illər üçün Tədbirlər Planı", eləcə də dövlət başçısının dəfələrlə müxtəlif tədbirlərdə etdiyi çıxışlarda və verdiyi tapşırıqlarda Azərbaycan elmi qarşısında ölkənin su təminatı ilə bağlı mövcud problemlər və onların həlli yolları ilə bağlı mühüm vəzifələr qoyulub. Alimlərimiz hesab edirlər ki, Vətən torpaqlarının işğaldan azad edilməsi nəticəsində Qarabağın yeraltı və səth sularının mövcud vəziyyətinin öyrənilməsinə, su mənbələrinin bərpasına, inkişaf etdirilməsi və təhlükəsizliyinin təmin olunmasına da böyük ehtiyac yaranıb.

Azərbaycan transsərhəd çayların su ehtiyatlarının istifadəsi və mühafizəsi sahəsində beynəlxalq su qanunvericiliyinə əsaslanmış dövlət siyasəti aparır. Respublikamız dünyanın bir sıra ölkələri ilə birlikdə su ehtiyatlarının mühafizəsi ilə bağlı Ümumdünya Su Şurasında, Qlobal Su Əməkdaşlığı Təşkilatında, İrriqasiya və Drenaj üzrə Beynəlxalq Komissiyada təmsil olunur. Ölkəmiz ətraf mühitə dair 14 beynəlxalq konvensiyaya, o cümlədən "Transsərhəd su axınlarının və beynəlxalq göllərin mühafizəsi və istifadəsinə dair Konvensiya"ya qoşulub.

Rizvan CƏFƏROV,
"Azərbaycan"